

SAMOSTAN SV. IVANA EVANĐELISTA U BIOGRADU OD UTEMELJENJA DO 1125. GODINE

POVODOM 950. GODIŠNJICE NJEGOVA PRVOG SPOMENA

Dr. sc. Zvezdan STRIKA
Augsburg, Njemačka

UDK 271.1 (497.5 Biograd) "1060/1125"
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 31. XII. 2009.

Prvi spomen benediktinskog samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu pribilježen je u ispravi kralja Petra Krešimira IV. (1058. – 1074.) iz veljače 1060. godine kojom vladar daruje opatiji neke privilegije i otok Žirje. Njegova je darovnica dostupna u dvije verzije, starijoj (kraćoj) i jednoj proširenoj, mladoj verziji. Ova mlađa inačica nastala je dakle "nešto kasnije" i bila je najvjerojatnije naknadno zapisana kada je još jedanput na nekom skupu svečano potvrđena vladareva donacija. Budući da ona spominje ime bizantskog cara Alekseja I. Komnena (1081. – 1118.), možda je ona sastavljena upravo za vremena njegove vladavine.

Na temelju ovih i drugih dostupnih vrela autor ukratko pokazuje razvoj monaške zajednice sv. Ivana do 1125. godine, kada je mletački dužd Dominik Michiel nakon neuspjele križarske vojne dao do temelja razoriti kraljevski grad Biograd. Njegovi stanovnici su se s gradskim biskupom sklonili u susjedni Skradin, a benediktinci pod vodstvom svojeg opata nastanili su se uz crkvu sv. Krševana (danas crkva sv. Antuna Opata) u Šibeniku. Tu su ostali više od četiri godine i poslije 1129. godine trajno se preselili na otok Pašman, gdje su na uzvisini Čokovac posjedovali crkvu sv. Kuzme i Damjana. Ondje su redovnici pronašli trajno utočište sagradivši novi samostan, dok su posjedi na kopnu, osobito kraljevski posjed Rogovo, ostali jamac gospodarske sigurnosti i prosperiteta sve do provale osmanlijskih porobljivača.

Uz razvoj samostana, autor pokazuje još i djelovanje pojedinih opata. Niz predvodi opat Andrija, čijim je marom podignut samostan i najvjerojatnije jedan dio samostanske crkve, pa sve do opata Ivana koji je najvjerojatnije osobno doživio mletačko barbarstvo 1125. godine. Oni su uspjeli u kratkom vremenskom razdoblju proširiti gospodarsku osnovu samostana koja je osiguravala njegov materijalni prosperitet i postala podloga za njegovo kulturno djelovanje po Dalmaciji i cijeloj Hrvatskoj.

Ključne riječi: Biograd, samostan sv. Ivana Evanđelista, benediktinci, donacija Petra Krešimira IV., srednji vijek.

I.

Dolazak benediktinaca na istočnojadransku obalu poklapa se s općim širenjem ovog reda diljem kršćanske Europe.¹ U hrvatskim krajevima su knezovi i kraljevi

¹ Kratki pregled donosi Peter HAWEL, *Das Mönchtum im Abendland. Geschichte – Kultur – Lebensform*, Freiburg, 1993., 70 – 194; za benediktinske samostane na dalmatinskoj obali još uvijek je nezaobilazan Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II. *Benediktinci u Dalmaciji*, Split, 1964.; posve ukratko i bez mjerodavnih vrela MONAH DOROTEJ, *Povijest monaštva. Od sv. Antuna Opata do sv. Bernarda*, Split, 2006., 270 – 278.

osnivali zadužbine koje su povjeravali monasima sv. Benedikta: primjeri opata Teodeberta u gradu Ninu² i darovnice vojvode Mislava iz godine 839.³ samo su dva koji pokazuju smjer kojim će krenuti vladari kraljevske familije Trpimirovića i pojedini hrvatski velikaši.⁴ Dolaskom mađarske dinastije Arpadovića na hrvatsko prijestolje i mletačkim zauzimanjem jednog dijela dalmatinskih gradova i otoka nije se bitnije promijenila situacija, nego se benediktinski red tijekom 12. stoljeća nastavio širiti po Jadranu. Podatci o brojčanom stanju novoosnovanih redovničkih zajednica variraju od jednog do drugog povjesničara. Svi su pak složni u prosudbi konkretne situacije u kojoj je benediktinski red u tom povijesnom razdoblju odigrao najvažniju ulogu pri stvaranju hrvatske pismenosti i kulturne baštine unutar općih europskih okvira.

Upravo u ovo vrijeme pada osnutak benediktinskog samostana sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, kojem kralj Petar Krešimir IV. (1058. – 1074.) poklanja kraljevsku slobodu i oslobađa ga od svih fiskalnih podavanja. Ovim radom želimo ukratko ukazati na ovu najpoznatiju opatiju na hrvatskom teritoriju i njen uspon od 1060. godine pa sve do 1125. godine, kada mletački dužd Dominik Michiel, poslije povratka s neuspjele križarske vojne, pljačka i posve razara grad Biograd.⁵ Samostan je tom prigodom također stradao, kako to potvrđuje jedna povlastica pape Inocenta VI. (1352. – 1362.) iz 1358. godine.⁶ U tom trenutku nije gradskom biskupu ništa drugo preostalo nego prenijeti sjedište biskupije u susjedni Skradin.⁷ Redovnici benediktinske opatije sv. Ivana preselili su se najprije u grad Šibenik, a zatim, kada su prilike to dopustile, trajno na otok Pašman, gdje su na uzvisini Čokovac izgradili samostan; od

² Usp. Ferdo ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije*, vol. I/1, Zagreb, 1914., str. 123 – 124; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 100.

³ Fundacijska povelja nije sačuvana u originalu nego je samo njen spomen dostupan u Trpimirovoj darovnici s kojom vojvoda obdaruje splitskog nadbiskupa posjedom. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I. *Diplomata annorum 743. – 1100. continens*, (dalje CD), ur. Marko KOSTRENIĆ, Zagrabiae, 1967., 3 – 8, n. 3.

⁴ Franjo RAČKI, “Stari prijepisi hrvatskih isprava do XII. vieka prema maticam”, *Rad JAZU*, 36, Zagreb, 1876., 144, 159 – 162; Isti, “Podmetnute, sumnjive i preradjene listine hrvatske do XII. vieka”, *Rad JAZU*, 45, Zagreb, 1878., 128 – 150, ovdje: 128 – 131; Isti, “Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća”, *Rad JAZU*, 116, Zagreb, 1893., 175 – 229, ovdje: 196.

⁵ Pojedini donosi Ferdo ŠIŠIĆ, “Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247.”, *Rad JAZU*, 142, Zagreb, 1900., 219 – 273; Isti, *Poviest Hroata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102. – 1301.)*. *Prvi dio (1102. – 1205.)*, Djela HAZU, 38, Zagreb, 1944., 38 – 39; Zvezdan STRIKA, “Zadar – novo nadbiskupsko i metropolijsko sjedište Dalmacije u kontekstu političkih prilika 12. stoljeća”, *Croatia Christiana periodica*, Zagreb, 27, 2003., 1 – 45, ovdje: 6.

⁶ “... possessionis omnes monasterii sancti Johannis Evangeliste, quod quodam Venetici destruxerunt.” Šime LJUBIĆ, “Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur”, *Starine*, 23, Zagreb, 1890., 154 – 243, ovdje: 203.

⁷ Eduard PERIČIĆ, “Biogradska biskupija”, *Biogradski zbornik. Biograd i njegova okolica u prošlosti*, Znanstveni skup, Biograd, 11. – 13. studenog 1988., vol. I, Zadar, 1990., 335 – 350.

tada će se on nazivati *Monasterium sancti Johannis et sanctorum Cosmae et Damiani*,⁸ *Monasterium sancti Johannis de Castello*⁹ ili pak najuobičajenije *Monasterium sanctorum Cosmae et Damiani*.¹⁰ Opatija se ne gasi nego u novonastalim političkim prilikama, kada Venecija intenzivnije povezuje dalmatinsku obalu, prelazi na otok Pašman, gdje će ostati sve do 1808. godine kada je komendu dokinula francuska uprava.¹¹ Monah Petar Pletikosić (ili pak Pletikosa), benediktinac iz samostana, pošto je njegov samostan bio zatvoren, otkupio je od državnih vlasti crkvu i samostansku zgradu; tu je proveo svoj životni vijek sve do smrti 1850. godine. Uslijed političko-crkvenih neprilika, više od stotinu godina potom benediktinskih samostana nije bilo na hrvatskoj obali. Tek je 1961. otpočela obnova samostana na otoku Pašmanu (Ćokovcu) te je potrajala do 1965. godine.

O samoj opatiji sv. Ivana Evanđelista, posebno o razdoblju nakon prijelaza monaha na otok Pašman, pisalo se na hrvatskom jeziku jako mnogo. Među najvažnijima je svakako publikacija fundacijske povelje kralja Petra Krešimira IV.; najprije ju je objavio Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.),¹² zatim Franjo Rački (1828. – 1894.),¹³ Šime Ljubić (1822. – 1896.),¹⁴ Ferdo Šišić (1869. – 1940.)¹⁵ i, naravno, *Diplomatički zbornik* u kojem je iznova, uz kraću fundacijsku povelju, uvrštena i proširena inačica.¹⁶ Nije stoga nikakvo čudo što je biogradski samostan sv. Ivana postao zahvalnim predmetom hrvatske historiografije; o njemu su pisali Ivan Lucius (Lučić, 1604. – 1679.),¹⁷ Daniele Farlati (1690. – 1773.),¹⁸ Angelico Alacevich (Alačević),¹⁹ Franjo Radić, Luka Jelić (1864. – 1922.), Carlo F. Bianchi (1809. – 1891.),²⁰ Kažimir Perković, František Pechuška, Odorik Badurina, Ćiril Iveković

⁸ *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 2. *Diplomata saeculi XII continens (1101. – 1200.)*, priredio Tadija SMIČIKLAS, Zagreb, 1904., 11 – 12, n. 8.

⁹ CD, II, 283, n. 266.

¹⁰ CD, II, 106, n. 100; 283, n. 266.

¹¹ Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, II, Zara, 1880., 134; I. OSTOJIC, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 229.

¹² Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Codex diplomaticus Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Pars I (503 usque ad annum 1102)*, MSHSM, 2, Zagrabiae, 1874., vol. I, 118 – 120.

¹³ Franjo RAČKI, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*, MSHSM, 7, Zagrabiae, 1877., 51 – 52, n. 40 i novija verzija 51 – 56. Za noviju i proširenu povelju samo ukratko govori Franjo Rački da je ona “*charta interpolata*”.

¹⁴ Š. LJUBIĆ, “*Libellus Policorion*”, 154 – 243.

¹⁵ F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije*, 230 – 231.

¹⁶ CD, I, 87 – 89, n. 64.

¹⁷ Johannes LUCIUS, *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelodami, 1668., 97 – 98.

¹⁸ Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum*, III, Venetia, 1765., 7 i d.; IV, Venetia, 1769., 2.

¹⁹ Angelico ALACEVICH, *Il forte di San Nicolò presso Sebenico*, Sebenico, 1921., 3.

²⁰ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, II, 149 – 152.

(1864. – 1933.),²¹ Miho Barada (1889. – 1957.)²² te osobito Ivan Ostojić (1893. – 1980.)²³ Sporadično spominju osnutak opatije Vjekoslav Klaić (1849. – 1928.),²⁴ Ferdo Šišić (1869. – 1940.),²⁵ a u novije vrijeme Nada Klaić (1920. – 1988.),²⁶ Branimir Gušić (1901. – 1975.),²⁷ Marijan Grgić (1929. – 1980.)²⁸ i Franjo Šanjek.²⁹ U više je svojih radova Milko Brković, u sklopu proučavanja isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara, ukazao na važnost povelje kojom kralj Petar Krešimir IV. poklanja opatiji sv. Ivana Evanđelista u Biogradu otok Žirje.³⁰ Upravo na temelju Brkovićevih zapažanja moguće je donaciju Petra Krešimira IV. u korist samostana sv. Ivana Evanđelista iz Biograda smjestiti u opći povijesni kontekst druge polovine 11. stoljeća. S pravom se može zaključiti da hrvatski povjesnici od Luciusa preko Račkog pa sve do današnjih dana ne mimoilaze kraljevsku zadužbinu sv. Ivana Evanđelista u Biogradu.

II.

Je li kraljevski grad Biograd, smješten na relaciji Nin – Biograd – Knin – Solin, kao sjedište hrvatskih vladara i prije osnutka muške opatije sv. Ivana Evanđelista i ženske benediktinske opatije sv. Tome imao redovničkih zajednica?³¹ Jesu li na

²¹ Ćiril IVEKOVIĆ, “Istraživanje starina u Biogradu”, *Ljetopis JA*, 44, Zagreb, 1930., 146 – 157, ovdje: 148.

²² Miho BARADA, “Prilozi kronologiji hrvatske povijesti (1062. – 1075.)”, *Rad JAZU*, 311, Zagreb, 1957., 185 – 217, ovdje: 187 – 189.

²³ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 216 – 234.

²⁴ Vjekoslav KLAJĆ, *Povijest Hrvata*, vol. I, Zagreb, 1980., 131.

²⁵ Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925. (pretisak, Zagreb, 1990.), 501 – 504.

²⁶ Nada KLAJĆ, “Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara”, *Historijski zbornik*, 18, Zagreb, 1965., 141 – 188; 19/20, Zagreb, 1966./1967., 225 – 263.

²⁷ Branimir GUŠIĆ, “Starohrvatsko naseljenje Ravnih Kotara”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar, 1971., 137 – 192, ovdje: 164 – 167.

²⁸ Marijan GRGIĆ, “Benediktinski samostan u Vrani”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar, 1971., 193 – 206, ovdje: 195 – 197.

²⁹ Franjo ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, I. *Srednji vijek*, Zagreb, 1988., 69.

³⁰ Milko BRKOVIĆ, “Notifikacija i naracija u ispravama hrvatskih narodnih vladara”, *Croatica Christiana periodica*, 16, Zagreb, 1992., 72 – 83, ovdje: 77; Isti, “Sankcija u ispravama hrvatskih narodnih vladara”, *Croatica Christiana periodica*, 17, Zagreb, 1993., 11 – 24, ovdje: 14 – 15; Isti, “Dispozicija u ispravama hrvatskih narodnih vladara”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 37, Zadar, 1995., 93 – 116, ovdje: 99 – 100; Isti, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih velemoža*, Zadar – Mostar, 1998.; Isti, *Srednjovjekovna Bosna i Hum. Identitet i kontinuitet*, Mostar, 2002., 68.

³¹ Ženski benediktinski samostan sv. Tome u Biogradu se prvi put spominje 1060. godine. Njega je, kao i samostan sv. Ivana Evanđelista, osnovao kralj Petar Krešimir IV. obdarujući ga kraljevskim posjedima u Sidrazi, Rasohatici (kod Tinja) i Smrčanima u Bubnjanima. Isto tako mu je podijelio i

njegovu užem području obitavali monasi? Na ovakva i slična pitanja nije u ovom kratkom radu moguće donijeti adekvatan odgovor, nego se pogled usredotočuje samo na samostan sv. Ivana Evanđelista koji je osnovao Petar Krešimir IV. i obadario ga tijekom veljače 1060. godine kraljevskim povlasticama. Ova povelja je najstarija sačuvana isprava kralja Petra Krešimira IV.³² Ipak se mora napomenuti da se upravo u ovom razdoblju osniva više muških i ženskih benediktinskih opatija koje će u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi imati vrlo važnu ulogu: 1059. godine samostan sv. Petra na Rabu, 1064. godine samostan sv. Dujma u Trogiru, 1066. benediktinska opatija sv. Marije u Zadru, 1069. godine samostan sv. Benedikta u Splitu.³³ Prema fundacijskoj je listini Petar Krešimir IV. pozvao opata Andriju i monahe s otoka Žirja. Tom je prilikom hrvatski vladar potvrdio samostanu sv. Ivana Evanđelista čitav otok Žirje, podvrgavajući mu jednu celu na spomenutom otoku. Ovaj navod upućuje na pretpostavku da su redovnici prije prelaska u Biograd bili nastanjeni na otoku Žirju, ali kojem su redu pripadali, ne zna se pouzdano. Možda je točna pretpostavka Ivana Ostojića kako samostan na otoku Žirju nije postojao prije benediktinskog u Biogradu nego “*su na otoku Žirju živjeli dotle monasi sa staroslavenskim liturgijskim jezikom.*”³⁴ Interpretirajući Ostojićevu postavku, možda se može pretpostaviti da su redovnici, upravo kada su na poziv kralja Petra Krešimira IV. prešli s otoka Žirje u grad Biograd, prihvatili benediktinsko pravilo i time postali benediktinci.³⁵

Prvi spomen samostana sv. Ivana Evanđelista poklapa se s reformnim nastojanjima pape Nikole II. (1059. – 1061.), koji je svojim zahvatom na Lateranskom saboru 1059. pokrenuo reformu crkvenih struktura. Saborski zaključci osvjetljavaju papinska nastojanja u smjeru isključive klerikalnosti Crkve i njenih struktura.³⁶ Ovaj

kraljevsku slobodu (*regiam libertatem*), a benediktinke su bile dužne kralju godišnje donijeti počasni dar. CD, I, 96 – 97, n. 68; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 240 – 241; M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 119, 131 itd.

³² M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 119.

³³ Ukupno je na hrvatskom teritoriju za vrijeme kralja Petra Krešimira bilo sedamnaest benediktinskih opatija (muških i ženskih). F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 68 – 72.

³⁴ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 254.

³⁵ Alačević je negdje pronašao podatak koji upućuje na ovakvu postavku. Prema njemu su na otoku Žirju najprije obitavali pustinjaci, a tek kasnije benediktinci. Ovi su se benediktinci na kraljev poziv odselili u grad Biograd. Doduše, ova se pretpostavka čini prihvatljivom, ali I. Ostojić se protivi takvom razmišljanju, naglašavajući kako nema nikakvog dokaza za postanak benediktinskog samostana na otoku Žirju. A. ALACEVICH, *Il forte di San Nicolò*, 3; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 254 – 255.

³⁶ Sinoda sa 113 sudionika zasjedala je na Lateranu u četvrtom tjednu poslije Uskrsa 1059. godine. Budući da je Uskrs bio 4. travnja, tada se može pretpostaviti da je sabor vijećao koncem travnja ili početkom mjeseca svibnja. Najvažnija sinodalna odluka je upravo prva, gdje se određuje da budućeg papu trebaju birati samo kardinali u suglasnosti s rimskim pukom i klerom. Drugi zaključak propisuje u slučaju smrti pape ili bilo kojeg drugog biskupa da prethodnikova ostavština pripada

pravac razvoja crkvenih struktura će se nastaviti i za njegovih nasljednika, doživljavajući vrhunac za pape Inocenta III. (1198. – 1216.).

Istodobno je prva vijest o samostanu sv. Ivana u Biogradu, prema danas dostupnim vrelima, povezana s godinom 1059. i s dolaskom papinskog legata, opata Majnarda († prije 1074.)³⁷ kojeg je papa Nikola II. poslao na samom koncu 1059. godine u Hrvatsku.³⁸ Kako je naglašeno, kraljevska donacija je sačuvana u dvije različite inačice (starijoj³⁹ te drugoj, nešto mlađoj i ujedno proširenoj verziji). Jedna i druga verzija potvrđuju da je samostanu sv. Ivana podijeljena kraljevska sloboda u doba kada je u Hrvatskoj bio prisutan papinski legat, opat Majnard koji je, prema mišljenju Ivana Ostojića, “*utjecao i na sadržaj i na stilizaciju kraljevske povelje u korist nove opatije*”.⁴⁰ Fundacijska ga povelja izričito oslovljava titulom “opat”, dok ga Toma Arhiđakon i *Korčulanski kodeks* povezuju s papom Aleksandrom II. (1061. – 1073.),

njegovu nasljedniku. Treći je zaključak usmjeren protiv kleričkog konkubinata; naime, nitko ne smije sudjelovati na misi koji služi svećenik za kojeg se pouzdano zna da živi u konkubinatu. Četvrta odluka govori kako svećenici trebaju skupa živjeti. Peta odluka određuje neka laici marljivo daju Crkvi propisanu desetinu; šesta odluka ukazuje kako niti jedan klerik ne smije primiti crkvu iz ruku laika. Sedmi kanon zabranjuje primanje monaškog ruha s namjerom da bi postao opat. Osmo odluka propisuje kako svećenik ne smije istodobno imati službu u dvije crkve. Deveti kanon određuje da nitko ne smije biti posvećen niti unaprijeđen u crkvenoj službi simonističkim putem. Deseti kanon izdiže klerike iznad laika, jer niti jedan laik ne smije suditi jednom kleriku. Jedanaesti kanon donosi propise o ženidbi: nitko se ne smije ženiti sve do sedmoga koljena. Dvanaesti kanon se protivi laičkom konkubinatu: tko uz vlastitu suprugu ima još i ljubavnicu bit će izopćen. Posljednji kanon ukazuje kako niti jedan laik ne smije brzo biti unaprijeđen u crkvenoj službi prije nego se pokaže dostojnim službe. Rudolf SCHIEFFER, *Die Entstehung des päpstlichen Investiturerbots für den deutschen König*, *Schriften der Monumenta Germaniae historica*, 28, Stuttgart, 1981., 48 – 84; Stephan FREUND, *Studien zur literarischen Wirksamkeit des Petrus Damiani*, *Monumenta Germaniae historica*, *Studien und Texte*, 13, Hannover, 1995., 8 – 10; Georg GRESSER, *Die Synoden und Konzilien in der Zeit des Reformpapstums in Deutschland und Italien von Leo IX. bis Calixt II. 1049 – 1123*, Paderborn – München – Wien – Zürich, 2006., 41 – 48.

³⁷ Klaus GANZER, *Die Entwicklung des auswärtigen Kardinalats im hohen Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte des Kardinalkollegiums vom 11. bis 13. Jahrhundert*, Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 26, Tübingen, 1963., 23 i d.; L. GATTO, *Studi mainardeschi e pomposioni*, *Collana di seggi e ricerche*, 4, Pescara, 1969., 64 i d.; Rudolf HÜLS, *Kardinäle, Klerus und Kirchen Roms 1049 – 1130*, Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 48, Tübingen, 1977., 134 – 136.

³⁸ F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije*, 230 – 231; CD, I, 87 – 89, n. 64; L. GATTO, *Studi mainardeschi e pomposioni*, 64; R. HÜLS, *Kardinäle, Klerus und Kirchen*, 134.

³⁹ Opis povelje donosi M. Brković: “*Pergamena je prve verzije veličine 36,5 x 21,6 cm na nekoliko mjesta propala, a pisana je karolinom.*” M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 87.

⁴⁰ I. OSTOJIĆ, “*Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj*”, *Bogoslovska smotra*, 37, Zagreb, 1967., 445 – 468, ovdje: 457.

pridajući mu titulu “biskupa”. Splitski arhidakon još usputno nadodaje da je papinski legat Majnard bio nekoć opat.⁴¹

Zaustavimo li se na samom datiranju kraljevske povelje, odmah se zapaža kako se ono vremenski ne poklapa s navedenim datumom. Naime, ona je datirana prema firentinskom računanju prema kojemu godina započinje s danom 24. ožujka, pa bi veljača 1059. godine u svojoj biti označavala veljaču 1060. godine. U tom slučaju fundacijska povelja izdana je tijekom veljače 1060. godine te se njena datacija poklapa s općim crkveno-političkim prilikama. Papa Nikola II. poslao je opata Majnarda u Hrvatsku, a ovaj je mogao na put krenuti tek poslije 9. prosinca 1059. godine,⁴² odnosno nakon što je papa oružjem uspio iz Rima protjerati svojeg protivnika Benedikta X. (Johannes de Velletri /1058. – 1059./).⁴³ Papinski je legat stigao u Hrvatsku te je tijekom veljače 1060. godine boravio na dvoru kralja Petra Krešimira IV. u Biogradu. Kasnije je papinski legat otputovao prema Splitu, gdje je, prema pripovijedanju splitskog arhidakona Tome, zasjedao jedan metropolitanski sabor na kojem je izabran nadbiskup i metropolit Lovro.⁴⁴ Deseta indikcija ne može nikako biti točna već je to prema navedenom datumu trebala biti dvanaesta; ova pogriješka je najvjerojatnije nastala krivim prepisivanjem.⁴⁵

Upravo u ovo vrijeme dovršen je samostan sv. Ivana Evanđelista. Njegova je gradnja započeta ranije i tada je samo dovršena samostanska zgrada. Fundacijska isprava izričito govori da je samostan osnovan nedavno (*nuper*). Ovaj podatak ukazuje kako benediktinska opatija u Biogradu tada ne postoji duže nego tek posve kratko vrijeme, najviše jednu ili pak dvije godine. Na ovakvu interpretaciju upućuje i nedovršenost crkve sv. Ivana, čija je gradnja započeta usporedno sa samostanskom zgradom. Ona je dovršena tek šesnaest godina kasnije i svečano je posvećena poslije 1. rujna 1076. godine. Ovom su vrlo važnom obredu prisustvovali papinski legati Fulkoin i Gebizon, splitski nadbiskup Lovre i biogradski biskup Prestancije. Na sam

⁴¹ “U doba gospodina pape Aleksandra i nadbiskupa Ivana, prethodnika spomenutog Lovre, gospodin Majnard, nekoć opat u Pomposi a poslije biskup kardinal, održao je veoma svečanu sinodu svih prelata Dalmacije i Hrvatske...” TOMAE ARHIDIACONI (TOMA ARHIDAKON), *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum (Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika)*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, Biblioteka 'Knjiga Mediterana', 30, Split, 2003., 71.

⁴² F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata*, 502 – 503. M. Barada, vjerujući Tomi Arhidakonu i *Korčulanskom kodeksu*, protivni se takvom datiranju, smatrajući kako legata Majnarda nije poslao u Hrvatsku papa Nikola II. nego tek njegov nasljednik Aleksandar II. (1061. – 1073.). Miho BARADA, “Prilozi kronologiji hrvatske povijesti”, *Rad JAZU*, 311, Zagreb, 1957., 185 – 217, ovdje: 187 – 189.

⁴³ Kratki pregled izbora dvojice papa i uspjeha Nikole II. donosi Bernard SCHIMMELPFENNIG, *Das Papstum. Von der Antike bis zur Renaissance*, 6. Auflage, Darmstadt, 2009., 153.

⁴⁴ T. ARHIDAKON, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*, 69.

⁴⁵ M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 130 – 131.

dan posvećenja crkve sv. Ivana stanovnici se obvezuju svojevrijedno godišnje darivati samostanu desetinu od uroda maslina.⁴⁶

U Krešimirovoj se povelji izričito navodi da je samostan osnovan po njegovoj vlastitoj želji i zapovijedi (*iussione et solatio*).⁴⁷ Ovako naglašena kraljeva volja ukazuje na Krešimirovu samosvijest i njegovu vladarsku intenciju. Njegova namjera je kraljevska odluka (poznata po cijeloj tadašnjoj Europi) kojom vladar osniva novu zadužbinu i podjeljuje joj kraljevske privilegije. Isto tako se govori kako su samostan uz kraljevu pomoć sagradili sami monasi vlastitim radom (*labore*). Iz dispozicije proizlazi da kralj obdaruje samostan povlasticom kraljevske slobode (*absolutionis et libertatis cartulam*), tj. opatija dobiva *privilegium exemptionis*. To znači da u imovinsko-pravnom smislu samostan biva izuzet od feudalnih podavanja bilo vlastima grada, bilo mjesnome biskupu; vladar ga svojom donacijom oslobađa od svakog osobnog i zemljišnjog poreza. Istodobno je kraljevska slobodština značila izuzetnost od svake druge upravno-sudske vlasti osim kraljevske. Pritom je Petar Krešimir IV. učinio jednu malu, simboličnu iznimku. Naime, samostan je obvezan na blagdan sv. Ivana Evanđelista (27. prosinca) donijeti biskupu poklon koji se trebao sastojati od jednog janjeta i jedne posude odnosno *demižane* vina. Samovolju je vladar isključio nadodajući kako ni biskupu ni prioru nije dopušteno da poklon zahtijevaju silom. Da bi se danas mogla razumijeti važnost povlaštenog položaja, treba istaknuti kako benediktinski samostan sv. Krševana u Zadru nije uspio isposlovati takav privilegij nego je imao samo slobodštinu gradske općine (*libertatem communalem*). Na temelju ovih navoda već je Josip Nagy ispravno zaključio: “za jedan nov samostan, koji se tek dograđivao (upravo dovršen – primj. Z. S.), bilo je to najviše što se uopće moglo učiniti. O tome su bili svjesni i izdavatelj i primitelj isprave, pa su njezinu dispoziciju istaknuli i u njezinom nazivu. Izraz *diffinitio* svakako je veoma blizu aktu o obdarivanju samostana.”⁴⁸

U kraljevskom je gradu Biogradu uz vladara (i donatora) bio nazočan i papinski legat, opat Majnard koji je potvrdio kraljevsku donaciju. Uz njihova imena navode se još sljedeći svjedoci koji svojim potpisom svjedoče kraljevsku darovnicu: ban (i najvjerojatnije kraljev brat) Gojслав (Gojčo), lučki župan Prvaneg, biogradski biskup

⁴⁶ F. RAČKI, *Documenta historiae Croatiae*, 108 – 109, n. 90; Š. LJUBIĆ, “Libellus Policorion”, 171, n. 77; CD, I, 146 – 147, n. 114.

⁴⁷ Luka JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju”, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 11, br. 1, 1889., 44, pretpostavlja da je papa Nikola II. (1059. – 1061.) preko svojeg legata Majnarda imao utjecaja na osnivanje samostana. Iznosena tvrdnja mi se čini prenaplašenom jer se u fundacijskoj povelji ne govori samo o osnivanju samostana nego o njegovu darivanju, kojeg su redovnici vlastitim trudom gradili prije negoli je opat Majnard došao u Hrvatsku. Iz tog razloga mi se čini da se kralj Petar Krešimir IV. bavio mišlju osnivanja samostana prije nego je papinski legat opat Majnard stigao u Hrvatsku.

⁴⁸ Josip NAGY, “Diplomatičko-paleografske studije”, *Vjesnik Kr. državnog arhiva u Zagrebu*, 1, Zagreb, 1925., 17 – 45, ovdje: 38.

Teodozije, prior Dragoslav, sidraški župan Juran, prior Drago, Drago od Kastrice; uz njih su kao svjedoci navedeni kraljevski dvorjanici: tepčija (tepčica) Boleslav i vratar Juran.

Fundacijska isprava o osnivanju samostana sačuvana je u tzv. “proširenoj verziji” koja je danas dostupna u tri različita prijepisa. Oni potječu iz prve polovine 14. stoljeća: najstariji je notarski prijepis iz 1324. godine, zatim jedan prijepis iz 1325. godine te najmlađi prijepis u *Polichorionu* samostana sv. Ivana.⁴⁹ Ova “proširena verzija” nije nastala stotinama godina kasnije nego “nešto kasnije”, kako ukazuje M. Brković na temelju popisa svjedoka, imajući pred sobom kraću verziju i druge isprave što svjedoče o davanju kraljevske privilegije samostanu sv. Ivana Evanđelista.⁵⁰ Sadržajno mlađa i proširena verzija nadopunjuje prvu (stariju) verziju. Njen nastanak se teško može datirati, ali je, prema mišljenju M. Brkovića, sastavljena ili pak pročitana (potvrđena) na nekom skupu gdje je bio prisutan splitski nadbiskup Lovre. Poslije nizanja njihovih imena “odmah se stječe dojam da se svi navedeni svjedoci nisu nalazili na mjestu izdavanja isprave već na mjestu neke svečanosti gdje je ta isprava promovirana i eventualno tom prigodom ili kasnije ponovo prepričana i zapisana u široj verziji. Na to nas osobito upućuje nazočnost nadbiskupa Lovre kojega nema u prvoj verziji.”⁵¹ Proširena se verzija Krešimirove isprave danas smatra falsifikatom, što bi se na hrvatskom jeziku moglo označiti i pojmom krivotvorine.⁵² Donosi li pak ovaj

⁴⁹ Popis njenih prijepisa donosi L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 72; F. RAČKI, *Documenta historiae Croaticae*, 51 – 55, n. 40; CD, I, 89, n. 64 (II), a M. Brković ih samo kratko opisuje: “Druga verzija te Krešimirove isprave sačuvana je u tri različita prijepisa iz XIV. stoljeća. Pergamena prijepisa iz god. 1324., veličine 44,5 x 43 cm s ostacima vrpce visećeg pečata, opisana je goticom. A tergo su dvije regeste XVI. st. i dvije regeste na glagoljici. Pergamena prijepisa iz 1325., veličine 36,5 x 47,8 cm, također s ostacima visećeg pečata, pisana je također goticom. A tergo su dvije regeste XVI. i XVII. stoljeća i jedna teško čitljiva bilješka na glagoljici. Treći je prijepis sadržan u navedenom *Polichorionu* samostana sv. Ivana Rogovskog (str. 1 – 4).” M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 87.

⁵⁰ M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 294.

⁵¹ M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 294. Biskup Lovre nije mogao biti nazočan kada je izdana originalna povelja u korist opatije sv. Ivana Evanđelista jer tada nije još bio izabran za splitskog nadbiskupa nego je bio osorski biskup. Lovre je izabran na saboru u Splitu i ovaj sabor je vijećao tek pošto je papinski legat, opat Majnard došao iz Biograda u Split. Naravno, morali su stići i biskupi iz drugih biskupija. Ako je papinski legat Majnard tek tijekom veljače 1060. godine prisutan na kraljevskom dvoru u Biogradu, tada se sabor mogao sastati tek pošto je legat stigao u grad Split. Sabor je mogao vijećati najprije tijekom ožujka 1060. godine, a možda i u kasnijim mjesecima iste godine. Na tom je saboru izabran osorski biskup Lovre za splitskog nadbiskupa i njegov je izbor potvrdio papa Nikola II. koji mu je poslao palij. T. ARHĪDAKON, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*, 69.

⁵² Usp. F. RAČKI, “Stari prijepisi hrvatskih isprava”, 159 – 162; F. ŠIŠIĆ, *Poviest Hrvata*, 500; M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 279. U modernoj se medievistici ukazuje na oprezan pristup srednjovjekovnim poveljama; njih se ne smije olako i bez razumijevanja povijesne situacije smatrati pukim krivotvorinama nego se treba pomno razlikovati formalni karakter jedne isprave od njenog sadržaja, kako to domišljato poručuje Horst Fuhrmann u podnaslovu poglavlja: “Krivotvorine u službi istine” (*Fälschungen im Dienst der Wahrheit*). Horst FUHRMANN, *Überall ist Mittelalter. Von der Gegenwart einer vergangenen Zeit*, treće izdanje, München, 1998., 48 – 62.

dokument doista iskrivljene i lažne podatke? Je li povelja stvarna ili samo formalna krivotvorina? Odgovor je jasan: ukoliko se pogleda njen sadržaj – a to će biti učinjeno ovdje u daljnjem tekstu – tada se ona pokazuje samo formalnim, ali ne i stvarnim falsifikatom.

Nasuprot kratke naracije prve verzije, u proširenoj je verziji ona znatno sadržajnije. Ona govori kako je pobožni čovjek Andrija kralja zamolio za otok Žirje. Kralj odgovara njihovoj molbi obraćajući se opatu Andriji i redovnicima te ih hvali što su se pokoravali njemu i njegovim prethodnicima. Petar Krešimir IV. daruje opatiji sv. Ivana otok Žirje sa svim njegovim pripadnostima, obradivim zemljama, šumama, lugovima, pašnjacima u dolinama ili na brdima te livadama. Također i kapelicu na istom otoku u kojoj se od početka godišnje vrši služba po katoličkom obredu.

Sljedeći dio listine je dispozicija koja sadrži pertinenciju u kojoj su popisane kraljevske zemlje poklonjene samostanu: u pitanju je kraljevsko imanje Rogovo.⁵³ Najprije se navode zemlje uz dvor Rogovo (*curtis*), koji je izgrađen u neposrednoj blizini Biograda na obronku gorske kose s burne strane.⁵⁴ Posjedi su smješteni u njegovoj neposrednoj blizini, nešto sjevernije od samog dvorca; s južne strane pripadaju mu mjesta gdje je stablo koje se naziva “*arbor pagana*”⁵⁵ pa zatim sve do Blata i križa na njemu. Dalje granica posjeda teče od međe Blata pa do čatrnje u Dražinama i zatim na zapad do Stravišća; od ove linije vodi granica do “*arbor pagana*”. Kraljevski posjed u Doljanima dodjeljuje se samostanu sv. Ivana i njegova granica se proteže od mjesta Krupine pa do Blata gdje postoje dva izvora. U daljnjem se tekstu

⁵³ Rogovo je nestalo naselje i njegov se položaj povezuje s crkvom sv. Roka (nekoć je bila posvećena sv. Mihovilu; 19. veljače 1188., CD, II, 219, n. 207). Crkva se nalazila s desne strane ceste koja danas vodi od Sikova do sv. Filipa i Jakova. Uz crkvu se kasnije razvilo selo koje je prozvano “*villa st. Cosmae et Damiani*” (9. srpnja 1194., CD, II, 269, n. 253). L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 57 – 58; Petar SKOK, “Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta”, *Rad JAZU*, 224, Zagreb, 1921., 98 – 167, ovdje: 147 – 148; B. GUŠIĆ, “Starohrvatsko naseljenje”, 165.

⁵⁴ Položaj gospodarskog imanja ili dvora (*curtis*) iz Krešimirove donacije može se na temelju dostupnih dokumenata posve točno locirati. Polazeći od podatka iz prve verzije donacije, gdje se spominje kako se dvor nalazi u blizini Biograda, te onog iz druge verzije, koji govori da je dvor podignut na nizbrdici kose Biogradu s burne strane, uspio je Luka Jelić točno lokalizirati dvor i čak pronaći njegov tloris: dvor je bio dug 28,63 m i širok 21 m, a na jugoistočnoj strani imao je kulu promjera: 5 m x 2,90 m. L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 91.

⁵⁵ M. BRKOVIĆ, “Dispozicija u ispravama”, 101, prevodi “*arbor pagana*” pojmom “pogansko stablo”. F. Rački i P. Skok primjećuju pohrvaćeni pojam *phagana* od latinske riječi *fugus*, što znači bukva. P. SKOK, “Postanak hrvatskog Zadra”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, Zagreb, 1954., 37 – 68, ovdje: 43. Priređivači *Diplomatičkog zbornika* upućuju u bilješci na mišljenje F. Račkog. CD, I, 90, n. 64 (II). Namjerno ne prevodim pojam jer mi se i jedno i drugo mišljenje čini mogućim. Budući da u Dalmaciji ne raste bukva nego samo hrast možda bi bilo bolje ako bi ga se prevelo pojmom “poganski hrast”. U svakom je slučaju spomenuto stablo (bilo ono hrast ili neko drugo) bilo povezano s nekim praznovjermom ili praznovjermom narodnom tradicijom. Iz tog razloga su potrebna daljnja istraživanja povjesničara i filologa, kako bi eventualno točno ustvrdili koji prijevod najbolje odgovara povijesnoj situaciji.

poimence navode naseljeni kraljevski posjedi što su poklonjeni opatiji sv. Ivana: Neimivir, Vitiko, Bis iz Čuke, Iadareus u Krastini,⁵⁶ mjestu koje se zove Suviskani (Suhi kann, Suhikam).⁵⁷ Nabranjanjem ovih posjeda nije dovršena isprava nego se ovim redosljedom navodi još nekoliko kraljevskih imanja: kraljevski posjed u Servici,⁵⁸ čiji je početak kod jezera koje se nalazi istočnije; zatim kraljevska zemlja u Basanu,⁵⁹ koja se nalazi uz morsku obalu gdje se nekoć nalazila stara crkva; kraljevski posjed u Sidrazi, kojeg su monasi kupili za dvadeset solida, a graniči sa zemljom hrvatskog biskupa i vodi sve do Lena; kraljevski posjed u Sikovu, kojeg je obrađivao neki Beliško;⁶⁰ zatim posjed u Nabrežu,⁶¹ čija granica vodi sjeverno od javnog puta pa sve do drugog javnog puta ispod crkve sv. Ivana u Sidrazi, južno u pravcu javnog puta (sve do njega), a zapadno sve do granice posjeda; samostanu pripada i vinograd *ad muraculum*,⁶² te još jedan posjed u Elšanima.⁶³

Sankcija ove povelje je znatno opširnija negoli u prvoj verziji. U prvoj inačici je spomenuta sankcija od 100 zlatnih pondera ukoliko netko ne bi poštovao vladarevu donaciju. Proširena verzija sankcijom upozorava, ukoliko bi se netko usudio bezbožno oskvrnuti kraljevsku odluku, neka ga obilato stigne srdžba Božja i neka propadne kao izdajica Juda. Uz ovo prokletstvo neka ga stigne i prokletstvo 318 otaca te neka nadoknadi materijalnu štetu sa 100 zlatnih pondera. M. Brković s pravom zaključuje: *“Ova sankcija sadrži i duhovnu i materijalnu kaznu. U duhovnoj se ponavlja termin izdajnika Jude i prokletstvo 318 otaca uz srdžbu Božju, a u materijalnoj fiksirana globa od stotinu zlatnika koja je bila propisana hrvatskim kraljevskim zakonom. U toj je Krešimirovoj*

⁵⁶ Ovaj pojam ukazuje na krčenje hrastove šume: *“Ako se velika porodica naselila na terenu, koji je postao slobodan krčenjem hrastove šume, mjesto i velika porodica zove se Hrašani. To je današnje seoce Raštane.”* P. SKOK, “Postanak hrvatskog Zadra”, 51.

⁵⁷ F. Rački je to ispravio u Suchikham. F. RAČKI, *Documenta historiae Croaticae*, 53. Prema mišljenju B. Gušića Suhikam je graničio s Loznicom te je bio smješten između Raštana i Gorice. B. GUŠIĆ, “Starohrvatsko naseljenje”, 171.

⁵⁸ Servici je toponim o kojem nisam uspio pronaći točne podatke.

⁵⁹ Bošana je ime mjesta koje se sačuvalo u imenu istoimenog bunara u Sv. Filipu i Jakovu. Ovo je naselje moralo imati važnost još u rimsko doba jer je bilo priključeno na vodovod koji je vodio prema Zadru. Tu je izgrađena crkva koja se još 1059. godine smatrala davnom. Bošana je za opatiju sv. Ivana Evanđelista imala veliko značenje jer je tu ova izgradila svoje vlastito pristanište na moru (*molum Rogoue*). L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 98 – 100; Ante JURIC – Nikola VULETIĆ, “Toponimija naselja sv. Filip i Jakov”, *Folia onomastica Croatica*, 15, 2006., 81 – 112, ovdje: 81.

⁶⁰ Danas mjesto Sikovo. P. SKOK, “Postanak hrvatskog Zadra”, 59; Franjo SMILJANIĆ, “Teritorij i granice Sidraške županije u srednjem vijeku”, *Biogradski zbornik*, 1, Zadar, 1990., 319 – 332, ovdje: 324 – 325.

⁶¹ Pojam odgovara današnjem Zabok, Začrteje, Zaglav. P. SKOK, “Prilozi k ispitivanju”, 60.

⁶² Za P. Skoka je *“Muraçulum deminutivna izvedenica na -aceus i -olus od murus. Znači dakle ‘negledni zid’”*. P. SKOK, “Postanak hrvatskog Zadra”, 43. B. Gušić, pozivajući se na Š. Ljubića i L. Jelića, smatra da posjed *“odgovara današnjim Zidinama kod Vrbnice”*. B. GUŠIĆ, “Starohrvatsko naseljenje”, 160.

⁶³ Posjed se nalazio u današnjem mjestu Jošani. P. SKOK, “Postanak hrvatskog Zadra”, 52.

sankciji malo nelogično da se obavezuje i njegove nasljednike na izvršenje kazne, što je pak prejudiciranje same kraljevske odluke ili je pak hrvatski kraljevski zakon sadržavao i tu klauzulu kad je bilo u pitanju darivanje crkvenim ustanovama. U protivnom je notar ili priređivač teksta isprave sam prejudicirao volju donatora, odnosno hrvatskog kralja Petra Krešimira IV.”⁶⁴

Međusobne razlike između obje inačice kraljevske donacije prikazao je već F. Rački, a u novije vrijeme M. Brković, pa se njihova argumentacija ovdje ukratko sažima:⁶⁵ datacija isprave je identična (obje verzije donose istu godinu, mjesec i indikciju), ali se razlikuju u oznaci vladanja. Prva verzija spominje samo kralja Petra Krešimira, dok druga uz kralja spominje još i papu Nikolu II. (1059. – 1061.) te bizantskog cara Aleksija I. Komnena koji je vladao između 1081. i 1118. godine. Ovakva kronološka netočnost (neopreznost skriptora) još je jedan važan dokaz kako je proširena verzija nastala kasnije,⁶⁶ i to možda upravo tada kada je u Bizantu stolovao car Aleksej I. Komnen. Proširena inačica isprave u svojoj je biti samo jedan formalni falsifikat, ali nikako sadržajni. Međusobna razlika jedne i druge verzije dolazi osobito do izražaja u sankciji i koroboraciji. U kraćoj verziji spominje se samo ukratko materijalna sankcija: ako bi netko povrijedio kraljevsku odluku, trebao je biti kažnjen globom od stotinu zlatnika. Proširena inačica uz spomenutu tvarnu kaznu donosi još i onu duhovnu: ako netko povrijedi kraljevsku odluku neka ga srdžba Božja obilato stigne, neka propadne kao Juda Iškariot i neka ga stigne prokletstvo 318 svetih otaca.⁶⁷ Jedna i druga verzija se znatno razlikuju u navođenju svjedoka: dok starija inačica donosi poimence samo devet svjedoka, proširena donosi njih znatno više. U njoj se nabrajaju imena tridesetorice uglednika (biskupa, velemoža i drugih osoba) te još mnoštvo pojedinaca čija imena nisu pribilježena.⁶⁸

Opatija sv. Ivana Evanđelista u Biogradu nije imala samo kraljevsku slobodu nego je bila i neovisna od bilo koje druge crkvene jurisdikcijske vlasti. Ona je bila izravno podložna rimskom papi, tj. posjedovala je *protectio s. Petri*. Ovaj je visoki privilegij podijelio redovničkoj zajednici najvjerojatnije papa Grgur VII. (1073. – 1085.). Originalna povelja nije sačuvana već povlasticu 1116. godine iznova potvrđuje

⁶⁴ M. BRKOVIĆ, “Sankcija u ispravama”, 15.

⁶⁵ F. RAČKI, “Podmetnute, sumnjive i preradjene listine”, 128 – 131; M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 119, 130 – 131, 149, 171 – 172, 209, 240 – 242, 262, 293 – 294.

⁶⁶ M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 130 – 131.

⁶⁷ CD, I, 91, n. 64 (II); M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 262 – 262.

⁶⁸ Njihova imena s objašnjenjem donosi M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 293 – 294.

mletački dužd Ordelauf Falier.⁶⁹ Možda je samostan dobio ovaj papinski privilegij za Krešimirova nasljednika Dmitra Zvonimira (1075. – 1089.), koji je pod utjecajem pape Grgura VII. provodio reformu crkvenih struktura u Hrvatskom Kraljevstvu.

Ovaj samostan je od svojih početaka bio uređen prema pravilima sv. Benedikta. Na ovakav zaključak upućuje činjenica “što mu je (tj. samostanu – primj. Z. S.) kraljevska sloboda dana i potvrđena pred papinskim poslanikom Majnardom, koji je radi crkvene reforme i došao u Hrvatsku, a i sam je bio benediktinski opat.”⁷⁰ Taj se podatak ne dovodi u pitanje, no puno je interesantnije i važnije pitanje za hrvatsku povijest je li opatija sv. Ivana Evanđelista od samih početaka bila glagoljaška? Na ovo pitanje je teško dati adekvatan odgovor, ali argumentacija I. Ostojića ne može se nikako zaobići. U svojem istraživanju Ostojić polazi od činjenice da je *regula sv. Benedikta* prevedena na hrvatski jezik već u 11. ili pak najkasnije u 12. stoljeću. Njen je najstariji primjerak pripadao upravo opatiji sv. Kuzme i Damjana u Tkonu,⁷¹ što pokazuje njegovanje glagoljske tradicije u opatiji. Nakon dulje argumentacije rečeni zaključuje: “Imajući pred očima sve... nije presmiono zaključiti, da je hrvatski prijevod regule sv. Benedikta nastao u nekom našem primorskom samostanu u 11. stoljeću. Vjerojatno se to dogodilo upravo oko 1059. godine, kada se osnivao samostan u Biogradu na moru, i kada se brzim tempom počinju dizati novi ili reorganizirati stari samostani u raznim mjestima po našem Jadranu.”⁷²

Interpretacija Krešimirove povelje u korist samostana sv. Ivana u Biogradu ne može polaziti od nje same nego je ona shvatljiva jedino u općem povijesnom kontekstu kraljeva odnosa prema crkvenim institucijama. Kralj je Petar Krešimir – koliko je to danas vidljivo – pokušavao imati crkvenu hijerarhiju (tj. biskupe) i, dakako, samostane (opatije) na teritoriju pod svojom vlašću prije negoli je Dalmacija postala integralni dio Hrvatskog Kraljevstva.⁷³ U tu svrhu Petar Krešimir temeljito reorganizira Crkvu

⁶⁹ “Ego Ordilaffus Faletus... privilegium sancti Joannis Belgradensis monasterii a Cresimiro rege factum ego collaudo, et in sua stabilitate confirmo. Ita ut nullus episcopus aut comes vel civis predicti monasterii libertatem violare audeat, quam non solum a nobis confirmandam esse dicimus, sed a beato G. G. (sc. Gregorio) romane urbis papa sancitam in suis decretis ecce cognoscimus.” Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. III. *Od godine 1347. do 1358.*, MSHSM, 3, Zagreb, 1872., 387, n. I (dodatak); ISTI, “Libellus Policorion”, 181, n. 93; CD, II, 27, n. 25.

⁷⁰ I. OSTOJIĆ, “Benediktinci glagoljaši”, *Slovo*, 9-10, Zagreb, 1960., 14 – 42, ovdje: 19.

⁷¹ I. OSTOJIĆ, “Benediktinci glagoljaši”, 20, ukazuje na ediciju teksta kojeg je priredio Armin Pavić, a objavljen je u *Starinama*, 7, Zagreb, 1875., 72 – 129.

⁷² I. OSTOJIĆ, “Benediktinci glagoljaši”, 21.

⁷³ Punu integraciju Dalmacije pokazuje kraljevska darovnica kojom hrvatski vladar 1069. godine podaruje samostanu sv. Krševana u Zadru otok Maun. F. RAČKI, *Documenta historiae Croatiae*, 70 – 72, n. 55; CD, I, 112 – 114, n. 82.

na teritoriju hrvatske države: uz tri biskupije – Biograd,⁷⁴ Knin⁷⁵ i Nin⁷⁶ – osnovani su mnogobrojni benediktinski samostani (muški i ženski). Oni su nositelji pismenosti, graditeljstva, poljodjelstva i kulturoloških tradicija po Hrvatskom Kraljevstvu, kao što je to bio slučaj i s cijelom zapadnom Europom. U tom je kontekstu biogradska opatija sv. Ivana Evanđelista prednjačila svojom važnošću, gospodarskom snagom i utjecajem na druge redovničke zajednice po cijelom Kraljevstvu.

III.

Na čelu monaške zajednice nalazi se po ustaljenoj benediktinskoj tradiciji opat koji upravlja njome i predstavlja je. Njega biraju svi članovi zajednice i uobičajeno je izbor doživotan.⁷⁷ Biogradski je samostan sv. Ivana u vremenskom razdoblju od svojeg osnutka pa sve do 1125. godine imao više opata. Danas su tako poznata sljedeća imena: Andrija (1060. – 1066.), Feliks (1070.), Petar, Lupo (1080. – 1085.), Madije (1085. – 1090.), Dabro (oko 1003.) i Fuscus (oko 1116.).⁷⁸ Je li bilo još opata, ne zna se i ne može se sa sigurnošću ustvrditi. Možda je opat Ivan, čiju službu L. Jelić smješta između 1126. i 1140. godine, bio opat ili pak opatov pomoćnik već u Biogradu prije negoli su se monasi preselili u Šibenik, odnosno kasnije trajno na otok Pašman.⁷⁹

Brojčano stanje opatije sv. Ivana Evanđelista u Biogradu do godine 1125. godine nije nigdje zabilježeno.⁸⁰ Na samom početku (dakle 1060. godine) redovnička zajednica nije bila velika nego se najvjerojatnije sastojala od svega nekoliko monaha pod vodstvom opata Andrije. Pošto je zajednica gospodarski ojačala raznim donacijama i kupnjom novih posjeda, mogla je primati nove članove koji su *“dobrim dijelom*

⁷⁴ Osnutak Biogradske biskupije ne može se danas posve točno odrediti jer postoje indicije koje ukazuju na njenu opstojnost još prije negoli se prvi put spominje biskup Prestancije u povelji kralja Petra Krešimira IV. u veljači 1060. godine. Poslije splitskih sabora 925. i 928. godine na kojima je dokinuta Ninska biskupija, papa Leon VI. naređuje biskupu Grguru neka se preseli u Skradin. U sastavu ove biskupije bio je grad Biograd, pa Eduard Peričić s pravom pretpostavlja da je on tada izabran za sjedište biskupije. E. PERIČIĆ, “Biogradska biskupija”, 339.

⁷⁵ Josip BARBARIĆ, “Kninski biskupi i njihova biskupija (o. 1050. – 1490.) u svijetlu novijih arhivskih istraživanja”, *Kninski zbornik*, priredio Stjepan Antoljak, Zagreb, 1993., 68 – 95, ovdje: 68.

⁷⁶ Z. STRIKA, “Catalogus episcoporum ecclesiae Nonensis’ zadarskog kanonika Ivana A. Gurata”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 49, Zagreb – Zadar, 2007., 59 – 150, ovdje: 112 – 114.

⁷⁷ Općenito Karl S. FRANK – Viktor J. DAMMERTZ, Art.: Abt, *Lexikon des Mittelalters*, 1, München – Zürich, 1980., 60 – 62; V. J. DAMMERTZ, Art.: Abt, Äbtissin, *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1, Freiburg, 2009., 96 – 98.

⁷⁸ Imena opata donosi C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, II, 150; L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 65.

⁷⁹ L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 66.

⁸⁰ I. Ostojić donosi brojčano stanje opatije tek nakon što su se redovnici sa svojim opatom preselili na otok Pašman. Tako donosi podatak da u samostanu početkom 13. stoljeća boravi dvadesetak braće. I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 230.

dolazili iz mjesta, u kojima je opatija imala svoje posjede.”⁸¹ Opatija je imala i svojih podružnica, prije svih u Rogovu, gdje je posjedovala veliko krunsko imanje s pratećim objektima. Jesu li u Rogovu redovnici bili trajno naseljeni ili su stanovali samo kada su onamo dolazili obrađivati polja, kako to pretpostavlja C. F. Bianchi,⁸² ne može se sa sigurnošću danas ustvrditi, ali isto tako niti zaniijekati. Tu su postojali svi preduvjeti za monaški život, imali su crkvu za molitvu i zgradu za boravak. Isto tako je moguće da je samostan sv. Ivana imao svoju podružnicu na prostoru nešto sjevernije od Biograda prema Vranskom jezeru, koji se još i danas naziva Opatija ili pak Patija.⁸³ Iako mu je pripadala crkva sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu, samostan ondje nije imao svoju podružnicu nego je crkva bila povjerena svjetovnom svećeniku, jednom anonimnom kapelanu (*capellano sanctorum Cusme et Damiani*).⁸⁴ Samostan sv. Ivana nije bio nikakva iznimka, s obzirom da su opatije u udaljenim crkvama, gdje redovnici sami nisu češće dolazili, postavljale svećenike kao kapelane.⁸⁵

Prvi samostanski opat zvao se Andrija (1060. – 1066.).⁸⁶ Njegovim je marom građen samostan te najvjerojatnije i dijelovi crkve sv. Ivana Evanđelista koji su bili smješteni u blizini gradskog kaštela. Isprava od 1. ožujka 1197. godine, govoreći o opatijskim posjedima 1128. godine, samo usputno spominje da se samostan nalazio kod gradskog kaštela.⁸⁷ Razloge oko nesigurnosti točne lokacije benediktinske opatije sv. Ivana zapazio je I. Ostojić, smatrajući najvećim argumentom “što je Biograd dva puta razoren do temelja i od Mlečana 1125. i od Turaka 1646. godine. Prva je katastrofa uništila samostan, a druga sjećanje na njegov položaj.”⁸⁸

Do kada je točno Andrija bio opat nije poznato. Njegovo ime se posljednji put spominje 1066. godine. Još su manje pouzdani podatci o njegovu prvom nasljedniku Feliks, koji se spominje samo jedanput u povelji oko 1070. godine, kojom izaslanik kralja Petra Krešimira IV. dosuđuje pravo na crkvu sv. Kuzme i Damjana biogradskom

⁸¹ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 230, pozivajući se na rad L. JELIĆA, “Povjesno-topografske crtice”, 79 – 80.

⁸² C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, II, 158 – 159.

⁸³ Stariji istraživači, čija imena donosi I. Ostojić, smatrali su da je na tom mjestu nekada bio samostan sv. Ivana. I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 218 – 219. Ovakvi zaključci se ne mogu prihvatiti nego se mora polaziti od toga da je samostan bio smješten u samom gradu Biogradu, dok je na lokalitetu Opatija samostan mogao imati jednu ispostavu u kojoj su redovnici obitavali.

⁸⁴ CD, I, 156, n. 122.

⁸⁵ I. OSTOJIĆ, “Svjetovni kler u staroj Hrvatskoj”, *Bogoslovska smotra*, 38, Zagreb, 1968., 410 – 427, ovdje: 418.

⁸⁶ L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 65, smatra da je opat Andrija obnašao službu između 1059. i 1066. godine.

⁸⁷ “... *quam ad monasterium sancti Johannis de Castello*...” CD, II, 283, n. 266.

⁸⁸ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 220.

samostanu sv. Ivana.⁸⁹ Jedan prijepis povelje nalazi se u *Polichorionu* samostana sv. Ivana Evanđelista, a F. Rački ju je među prvima datirao oko 1070. godine. Kao polazište svoga zaključka on uzima opata Andriju i prvi spomen njegova nasljednika, opata Petra.⁹⁰

Opat Petar se, prema istraživanju L. Jelića, u vremenskom periodu od 1073. pa do 1076. godine spominje šest puta.⁹¹ Prvi njegov spomen pribilježen je poslije 1. rujna 1076. godine. Naime, biogradski biskup Prestancije poklonio je samostanu crkvu sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu na vječna vremena.⁹² Drugi je spomen imena opata povezan s gradnjom samostanske crkve sv. Ivana u Biogradu. Strpljivim marom opata i cijele monaške zajednice dovršena je 1076. godine samostanska crkva, a kod njene posvete obvezuju se građani Biograda da će samostanu sv. Ivana davati godišnje desetinu uroda maslina.⁹³ Ime opata Petra pribilježeno je poslije 1. rujna 1076. godine kada redovnik Kernic na samrtnoj postelji ostavlja biogradskom samostanu sv. Ivana crkvu sv. Mihovila u Miranju sa zemljom pokraj nje, i to zato što mu je opat isplatio potrebnu svotu novca za otkup njegove sestre koju su ugrabili razbojnici i prodali je u ropstvo.⁹⁴ Ovaj je Kernic, prema mišljenju B. Gušića, morao biti ugledniji čovjek što se “*vidi po veličini njegova posjeda što je zapremao široko zapadno pobočje brežuljka na kojemu i danas stoji crkva sv. Arhandela sa starinskim grobljem unaokolo*”. Drugi razlog kojeg navodi Gušić jest “*i činjenica što je usporedno sa svojim imanjem darovao samostanu i tu crkvu, očigledno zadužbinu svoga roda*”.⁹⁵ Samostanski posjed u Miranju proširio je opat Petar kupujući drugu polovicu sela za 30 romanata.⁹⁶ U susjednoj je Jagodnji isti opat kupio posjed za 12 romanata, a sidraški župan Ljubomir mu je prodao jednog dobrog konja.⁹⁷

Sljedeći put je opat Petar spomenut isto tako oko 1076. godine, kada neki opatov rođak po imenu Lampridije ostavlja samostanu sv. Ivana trećinu svojih

⁸⁹ F. RAČKI, *Documenta historiae Croatiae*, 86 – 87, n. 64; CD, I, 122, n. 89.

⁹⁰ F. RAČKI, *Documenta historiae Croatiae*, 86 – 87, n. 64; CD, I, 121 – 122, n. 89.

⁹¹ L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 65.

⁹² “... *quod Prestancius, Belgradensis episcopus gratia divinae et humane caritatis ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani, que sita in acuto vertice cuiusdam monticuli non longe a supradicta urbe distantis monasterio sancti Johanni evangeliste perpetualiter habere concessit.*” CD, I, 145, n. 113.

⁹³ CD, I, 147, n. 114.

⁹⁴ CD, I, 147, n. 115. I. Ostojić naziva monaha prezimenom Cernić, a B. Gušić ga oslovljava Kernic. I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 217; B. GUŠIĆ, “Starohrvatsko naseljenje”, 166. Inače, danas među Hrvatima živi prezime Krnić, ali i Krnic i Crnić.

⁹⁵ B. GUŠIĆ, “Starohrvatsko naseljenje”, 166.

⁹⁶ CD, I, 149, n. 116.

⁹⁷ CD, I, 151, n. 116.

posjeda.⁹⁸ U *Polichoronu* se spominje opat Petar na više mjesta, ali se ne navodi datum pa je jako teško odrediti do kada je predvodio redovničku zajednicu.⁹⁹ Za njegove službe, negdje između 1070. i 1076. godine, opatija je materijalno znatno unapredovala, zadobila je velika imanja od kraljeva (Petra Krešimira i njegova nasljednika Zvonimira), pojedinih župana, vlastele i drugih osoba.¹⁰⁰ U *Diplomatičkom zborniku* objavljene su pojedine povelje: poslije donacije opatova rođaka Lampridija,¹⁰¹ slijedi donacija nekog Ivana Salvena koji je pred kraljem Zvonimirom poklonio opatiji sv. Ivana svoj posjed u Gorici.¹⁰² Tepčija Dominik Bribirski u sporu opata sa Stresinjom iz Bribira oko zemlje u Miranju dosuđuje je samostanu sv. Ivana. Njegovu presudu potvrđuje i kralj Zvonimir.¹⁰³ Kralj je Zvonimir oko godine 1076. potvrdio samostanu sv. Ivana posjede u Rogovu, Vrbnici i Kamenjanima.¹⁰⁴ Ovi su posjedi, uz već postojeće, postali gospodarskom okosnicom opatije, čiji se najveći dio “*prostirao između mora s jedne strane i Vranskog jezera i Nadinskoga blata s druge strane*”.¹⁰⁵

Posljednji se put ime opata Petra spominje oko 1076. godine,¹⁰⁶ a njegov prvi nasljednik opat Lupus spominje se pet puta. L. Jelić smatrao je kako je bio izabran 1078. godine.¹⁰⁷ U *Diplomatičkom zborniku* pribilježeno je njegovo ime samo jednom i to u popisu zemalja koje pripadaju samostanu, a pribavljene su u vremenu njegove službe i njegova nasljednika Madija; ovaj popis samostanskih imanja nastao je poslije 1076. godine.¹⁰⁸ F. Rački smatrao je da se opat Lupus posljednji put spominje 1085. godine, pa bi ga te godine naslijedio opat Madije.¹⁰⁹ Njega je slijedio i L. Jelić.¹¹⁰ Ime opata Lupa se po prvi put spominje u jednom popisu zemalja koje pripadaju samostanu, a njegov se nastanak na temelju dostupnih podataka datira poslije 1076. godine. Priređivači *Diplomatičkog zbornika* smatraju kako ni F. Rački niti L. Jelić ne

⁹⁸ CD, I, 154, n. 118.

⁹⁹ Š. LJUBIĆ, “*Libellus Policorion*”, 159 – 171.

¹⁰⁰ Popis zemalja donosi CD, I, 148 – 153, n. 116.

¹⁰¹ CD, I, 154, n. 118.

¹⁰² CD, I, 154, n. 119.

¹⁰³ CD, I, 155, n. 120.

¹⁰⁴ CD, I, 155, n. 121. Zvonimirova potvrda se spominje u jednoj ispravi kralja Stjepana III. (1162. – 1172.) iz 1166. godine (CD, II, 106, n. 100) i još jedanput u ispravi kralja Bele III. (1172. – 1196.) od 6. svibnja 1188. godine (CD, II, 225, n. 210).

¹⁰⁵ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 217.

¹⁰⁶ Š. LJUBIĆ, “*Libellus Policorion*”, 174, n. 82; CD, I, 154, n. 118.

¹⁰⁷ L. JELIĆ, “*Povjesno-topografske crtice*”, 65.

¹⁰⁸ CD, I, 155 – 158, n. 122.

¹⁰⁹ F. RAČKI, *Documenta historiae Croaticae*, 171, n. 133. U kazalu imena, 519, Rački okvirno smješta djelovanje opata Madija između 1085. i 1095. godine.

¹¹⁰ F. RAČKI, *Documenta historiae Croaticae*, 172, n. 138; L. JELIĆ, “*Povjesno-topografske crtice*”, 65.

donose potrebne argumente koji bi mogli potkrijepiti njihove postavke.¹¹¹ Ukoliko se samo ukratko prelista spomenuti popis zemalja koje je opatija zadobila ili stekla kupovinom za opata Petra i popis zemalja za opata Lupa, tada je posve jasno da je benediktinska opatija sv. Ivana Evanđelista u kratkom vremenskom periodu postala jedna od najbogatijih, a samim time i jedna od najutjecajnijih crkvenih institucija na teritoriju Hrvatskog Kraljevstva. Njena gospodarska snaga s velikim brojem redovnika morala se očitovati i na drugim poljima, na području pismenosti i kulture te napose u graditeljskom umijeću. Monasi su u Biogradu izgradili crkvu sv. Ivana s tri apside. Njoj se posve zameo trag, nije poznata ni njena lokacija pa se ne može ništa detaljnije reći osim iznijeti samo jednu pretpostavku: možda je ova crkva bila trobrodna bazilika.

Sljedeći opat jest Dabro kojeg C. F. Bianchi bez ikakvog objašnjenja povezuje s 1103. godinom;¹¹² L. Jelić je nešto oprezniji i smješta njegovo djelovanje u vremenskom periodu između 1100. i 1114. godine.¹¹³ Njegovo ime se prvi put spominje u presudi papinskog legata, kardinala Augustina koji je kao poslanik pape Paskala II. (1099. – 1118.) boravio u Ugarskoj i Hrvatskoj. Kardinal je u prisutnosti splitskog nadbiskupa Lovre, zadarskog nadbiskupa Ivana i drugih svjedoka 1103. godine povratio biogradskom samostanu sv. Ivana crkvu sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu.¹¹⁴ U svojoj presudi kardinal Augustin samo usputno spominje kako je opat Dabro vrlo pobožan čovjek koji sa svojom zajednicom živi “*regulariter*”, što znači “*po reguli sv. Benedikta*”.¹¹⁵ Ukoliko izvještaj papinskog legata ozbiljnije shvatimo, tada je Augustin morao u Biogradu biti prisutan duže vrijeme, gdje mu se pružala prilika bolje upoznati opata Dabru i cijelu monašku zajednicu.

Poslije razaranja Biograda mletačka uprava podređuje njegov upravni teritorij Zadru, pa je crkvena podjela slijedila samo politički tijek događaja.¹¹⁶ Dijelovi Biogradske biskupije podređeni su jurisdikciji zadarskog biskupa. Time je crkva sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu bila podređena pod jurisdikciju Zadra, ali se zadarski “nadbiskup” Miho (1124. – 1137.) nije držao uputa s venecijanskih laguna, nego je 1129. godine povratio opatiji sv. Ivana Evanđelista tkonski kaštel s crkvom sv. Kuzme i Damjana.¹¹⁷ Poslije ovog čina nije se samostanski posjed na otoku Pašmanu

¹¹¹ CD, I, 155, n. 122.

¹¹² C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, II, 150.

¹¹³ L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 65.

¹¹⁴ Š. LJUBIĆ, “Libellus Policorion”, 172, n. 79; CD, II, 11 – 12, n. 8.

¹¹⁵ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 220, pozivajući se na CD, II, 12, n. 8: “... *Dabro abbas cenobii sancti Johannis evangeliste valde vir religiosus cum suis fratribus regulariter viventibus...*” Na ovom mjestu se I. Ostojiću omakla pisarska pogreška kada opata samostana oslovljava imenom Ivan premda ga navedeni dokument u *Diplomatičkom zborniku* izričito naziva Dabro.

¹¹⁶ L. JELIĆ, “Povjesno-topografske crtice”, 45.

¹¹⁷ Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, Venetiis, 1775., 55; Š. LJUBIĆ, “Libellus Policorion”, 174 – 175, n. 83; CD, II, 39 – 40, n. 39. Miho nije bio imenovan zadarskim nadbiskupom nego se samovoljno

dovodio u pitanje, nego će redovnička zajednica tijekom skoro sedam stotina godina biti označavana kao *Monasterium sanctorum Cusmae et Damiani*.¹¹⁸

Ime opata Fosca spominje se posljednji put 1116. godine, kada mletački dužd Falier samostanu potvrđuje slobodu koju mu je već prije dao hrvatski kralj Petar Krešimir IV.¹¹⁹ Do kada je ovaj predvodio zajednicu, ne može se na temelju dostupnih vrela ustvrditi. Posljednji spomenuti opat bio je Ivan (Johannes) koji je živio u samom gradu i najvjerojatnije osobno doživio mletačko barbarstvo nad Biogradom 1125. godine.¹²⁰ L. Jelić smatra da je Ivan preuzeo dužnost tek poslije preseljenja redovnika na otok Pašman (Ćokovac) i da je na toj dužnosti ostao sve do 1140. godine.¹²¹ Ova tvrdnja se danas ne može potvrditi, ali isto tako niti zaniijekati. U svakom je slučaju Ivan živio prije njihova preseljenja na Pašman u biogradskom samostanu sv. Ivana Evanđelista te ga je zajednica prema pravilima benediktinskog reda izabrala za njihova predstojnika, tj. opata. Ime opata Ivana se prvi put spominje tek 1129. godine, kada je zadarski biskup Miho povratio samostanu crkvu sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu.¹²² Možda je opat Ivan bio izabran u Šibeniku, dok je monaška zajednica privremeno boravila uz crkvu sv. Krševana.

IV.

Benediktinci iz samostana sv. Ivana Evanđelista su se poslije razaranja Biograda sklonili najprije u susjedni Šibenik kod crkve sv. Krševana (danas crkva sv. Antuna Opata),¹²³ gdje su mogli nastaviti svoj redovnički život. Nedugo nakon toga su se preselili na samostanski posjed (uzvisinu Ćokovac) na Pašmanu, najvjerojatnije nakon što im je zadarski biskup Miho iznova 1129. godine povratio kapelu sv. Kuzme i Damjana.¹²⁴ Ovi podatci upućuju na zaključak da su se monasi iz biogradskog samostana zadržali u Šibeniku između 1125. i 1129. godine te su se poslije biskupove donacije preselili na Ćokovac. Na ostacima temelja rimsko-bizantske utvrde podignut je samostan, gdje će zajednica pronaći novo i trajno utočište sve do ukinuća komende

kitio tom titulom. CD, II, 43, n. 42; F. Šišć, "Zadar i Venecija", 222; Z. STRIKA, "Zadar – novo nadbiskupsko i metropoljsko sjedište", 18; ISTI, "Catalogus episcoporum ecclesiae Nonensis", 148.

¹¹⁸ CD, II, 11, n. 8; 27, n. 24; 40, n. 39; 61, n. 60, itd.; CD, III, 100, n. 81.

¹¹⁹ CD, II, 28, n. 25.

¹²⁰ Mjerodavna literatura spomenuta je ovdje u bilj. 5.

¹²¹ L. JELIĆ, "Povjesno-topografske crtice", 66.

¹²² Usp. ovdje bilj. 117.

¹²³ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 221. Herceg Andrija je 1200. godine potvrdio vlasništvo opatije sv. Ivana Evanđelista nad crkvom (kapelom) sv. Krševana u Šibeniku. Uz kapelu je bila sagrađena kuća. CD, II, 357, n. 330.

¹²⁴ Usp. ovdje bilj. 117.

na samom početku 19. stoljeća. Više nitko nije mislio na povratak u kraljevski grad, ali “u Biogradu se sačuvala uspomena na monahe u imenu *Fratarska kuća zapadno od kaštela Matkovića a sjeverno od ruševine crkve, koja je imala tri apside*.”¹²⁵ Samostanski posjedi na kopnu, osobito veliki kraljevski posjed Rogovo s crkvom i popratnim kućama, po kojem se često naziva Rogovska opatija, činili su gospodarsku osnovu zajednice sve do provale osmanskih porobljivača krajem 15. i početkom 16. stoljeća.¹²⁶ Popis samostanskih zemalja pokazuje gospodarsku snagu benediktinske opatije i njenu važnost u stvaranju hrvatske srednjovjekovne uljudbe i pismenosti. Njihova su djela tijekom stoljetnih razaranja najvećim dijelom nestala, razoreni su svjedoci njihove graditeljske sposobnosti i vještine, ali je sačuvano epohalno djelo hrvatskog prevoditeljskog stvaralaštva: *regula sv. Benedikta*.¹²⁷ Prijevod pokazuje tradiciju hrvatske riječi među redovnicima, koji se nisu posve točno držali originala, a postoje i mnoge pisarske pogreške. Prevoditelji (njih je bilo najmanje četvorica) nisu dakle ropski slijedili latinski izvornik nego su ga prilagođavali vlastitim izrazima i vlastitom govoru.¹²⁸

Opatija se razvijala relativno brzo stječući velike posjede pa se mora pretpostaviti da nije ostala nekom maleno zadužbinom s nekoliko monaha. Naprotiv, morala je biti u pitanju jedna velika redovnička zajednica koja je zasigurno imala svojih podružnica. U nekima su monasi obitavali trajno, a u nekima samo povremeno, ukoliko je bilo potrebno obrađivati zemlju. Još je tijekom 17. stoljeća zadarski arhiđakon i upravitelj komende Valerije Ponte (1603. – 1679.), u ime komendatorskog opata Stjepana Gradića (1613. – 1683.), s ponosom isticao kako benediktinska opatija sv. Ivana Evanđelista još uvijek posjeduje 36 sela.¹²⁹ Još prije preseljavanja na otok Pašman zajednica je uz matičnu crkvu sv. Ivana u Biogradu posjedovala još nekoliko podružnih crkava: crkvu sv. Mihovila u Rogovu, crkvu sv. Mihovila u Miranju i crkvu sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu. Uz njih je najvjerojatnije već bila izgrađena crkva sv. Ivana Glavosjeka na rtu Pulja, koji se nalazi na lokaciji između današnjih Bibinja i Sukošana.¹³⁰

¹²⁵ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 220.

¹²⁶ Pojedini donosi Amos R. FILIPI, “Biogradsko-vransko primorje u doba mletačko-turskih ratova”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19, Zadar, 1972., 405 – 496.

¹²⁷ Ovaj prijevod potječe doduše iz 14. stoljeća, no jezična analiza pokazuje kako je prijevod nastao još tijekom 11. ili 12. stoljeća. Možda je prijevod postojao još i prije negoli su monasi poslije razaranja grada i njihova samostana napustili Biograd. I. OSTOJIĆ, “Benediktinci glagoljaši”, 21. Općenito o razvoju glagoljice na biogradskom području Nedo GRBIN, “Glagoljica na biogradskom području”, *Biogradski zbornik*, 1, Zadar, 1990., 443 – 463.

¹²⁸ Kritički osvrt ukratko donosi I. OSTOJIĆ, “Benediktinci glagoljaši”, 20 – 21.

¹²⁹ D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, vol. IV, Venetiis, 1769., 7. Valerije Ponte je na poziv komendatorskog opata Stjepana Gradića (1613. – 1683.) 1654. godine prihvatio upravu komende rogovske opatije sv. Kuzme i Damjana. Stjepan KRASIĆ, *Stjepan Gradić (1613. – 1683.). Život i djelo*, Zagreb, 1987.; Z. STRIKA, “Catalogus episcoporum ecclesiae Nonensis’ zadarskog kanonika Ivana A. Gurata”, 83.

¹³⁰ I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 218.

V. DODATAK

Prijevod fundacijske povelje o samostanskoj slobodi¹³¹

† Godine, od utjelovljenja gospodina našega Isusa Krista 1059., indikcije X, mjeseca veljače.¹³² Za vladanja Krešimira, kralja Hrvata i Dalmacijâ, za priora u gradu Biogradu Dragoslava i biskupa Teodozija,¹³³ učinjena je ova isprava o oslobođenju i slobodi, za samostan sv. Ivana Evanđelista, koji je od nedavno u ovom mjestu, u prisutnosti opata Andrije i njegove braće, a na zapovijed samoga kralja, na ovaj način: ja kralj Krešimir dajem i dopuštam tebi časnom opatu Andriji, tvojoj braći i tvomu samostanu, koji je započet i završen po mojem nalogu i uz moju pomoć, dapače, još više vašim naporom, da se prema naprijed (rečenom) crkvenom pravu ne pokoravate ni jednom čovjeku, osim višnjem Bogu, kojemu ste posvetili svoju službu. Neka bude vaš samostan oslobođen od svake javne daće, a jedino da, iz poštovanja na dan svečanosti ove crkve, dadu biskupu istog mjesta janje i bačvu vina.¹³⁴ A kada to dade neka ni biskupu, ni prioru ne bude dopušteno nad vama nedozvoljeno, drsko i bezobzirno gospodovati.

A kako se ne bi s vremenom učinilo da je ova isprava naše odluke ništena, osnažimo je da vječno ostane, pred poslanikom svete rimske crkve, časnim opatom Majnardom,¹³⁵ kojega je poslao Nikola, presveti papa.¹³⁶

A njemu (samostanu) neka po vječnom pravu pripadne i otok koji smo poklonili, a zove se Žirje; a zaselak u blizini grada koji se naziva Rogovo stalno potvrđujemo sa svim posjedima samog samostana.

¹³¹ Prijevod je preuzet od N. KLAJČ, *Izvori za hrvatsku povijest*, 54 – 55, n. 44. Na nekim mjestima smatramo potrebnim u bilješci pojasniti prijevod ili pak same činjenice koje ne donosi N. Klaić.

¹³² Već smo prije, slijedeći mišljenje J. Stipišića i M. Šamšalovića, ukazali na to da 10. indikcija nije točno navedena nego je to morala biti 12., pa se prema tome datiranje odnosi na veljaču 1060. godine. CD, I, 88, n. 64; M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 130 – 131.

¹³³ Biogradski biskup Teodozije. E. PERIČIĆ, “Biogradska biskupija”, 339, 341 – 342; M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 292.

¹³⁴ Nada Klaić prevodi ovdje pojam “*ampulla vini*” kao bačva vina, što je svakako preuveličano. Bolje bi odgovaralo povijesnim činjenicama ako bi to se prevelo pojmom “mješina vina” (Šišić), “maleni sud” (Ostojić) ili pak “demižana vina” (Brković). F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata*, 504; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, 217; M. BRKOVIĆ, “Dispozicija u ispravama”, 99; Isti, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 241.

¹³⁵ L. GATTO, *Studi mainardeschi e pomposioni*, 64; R. HÜLS, *Kardinäle, Klerus und Kirchen*, 134 – 136.

¹³⁶ Papa Nikola (Gerhard Burgundski, biskup u Firenci) je izabran u Sijeni 6. prosinca 1058. godine, a tek pošto je iz Rima uspio oružjem protjerati svoga konkurenta Benedikta X., mogao je biti svečano ustoličen u Rimu 24. siječnja 1059. godine. Preminuo je u Rimu 19. ili 27. srpnja 1061. godine. Rudolf FISCHER-WOLLPERT, *Lexikon der Päpste*, Wiesbaden, 2003., 64 – 65.

Ako bi tko pokušao ovu našu odluku dokinuti, neka ga stigne srdžba Višnjega veličanstva i neka bude krivac prema našim zakonima (i) plati 100 zlatnih pondera. A isprava o ovoj našoj odluci neka ostane u svojoj čvrstoći.

Gojčo, ban, svjedok.¹³⁷ Boleslav, tepčica, svjedok.¹³⁸ Prvaneg, župan lučki, svjedok.¹³⁹ Teodozije, biskup biogradski, svjedok. Dragoslav, prior, svjedok.¹⁴⁰ Jurina, župan sidraški, svjedok.¹⁴¹ Prior Drago, svjedok.¹⁴² Drago od Kastrice, svjedok.¹⁴³ Juraj, vratar svjedok.¹⁴⁴

¹³⁷ Ban Goico (Gojслав). Njegovo ime spominju isprave između 1060. i 1062. godine. CD, I, 88, 90, 91, 97, 98. Najvjerojatnije je on identičan s Gojslavom, bratom kralja Petra Krešimira IV. koji je, prema podacima *Korčulanskog kodeksa*, ubijen 1062. godine. M. BARADA, "Prilozi kronologiji", 199; M. BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 131 – 132.

¹³⁸ U ispravama kralja Petra Krešimira IV. spominje se njegovo ime između 1060. i 1070. godine. CD, I, 88, 91, 106, 114, 116, 118.

¹³⁹ U originalu je navedeno ime Piruanego. Priređivači *Diplomatičkog zbornika* upućuju na ime Priuanego (Piruanego). Njegovo ime se spominje samo u kraljevskoj povelji (obje verzije). CD, I, 88, 91.

¹⁴⁰ Prior Dragaslavo (Drago) spomenut je u kraljevskim ispravama između 1060. 1062. godine. CD, I, 88, 89, 91, 98.

¹⁴¹ Sidraški župan Iurana ili Iuraina, kako ga donosi *Polichorion*, spominje se više puta u vremenskom periodu između 1060. i 1078. godine. CD, I, 88, 91 149, 150, 169.

¹⁴² Nije poznato gdje je obnašao službu.

¹⁴³ Njegovo ime se spominje više puta u vremenskom periodu između 1060. i 1076. godine. CD, I, 88, 138, 150.

¹⁴⁴ Njegovo ime donosi samo ova povelja.

Zvezdan Strika

DAS KLOSTER DES HL. JOHANNES IN BIOGRAD
VON DER GRÜNDUNG BIS ZUM JAHR 1125

Zusammenfassung

Die erste Erwähnung des Benediktinerklosters des hl. Joannes in Biograd findet sich in der Schenkung des Königs Petrus Krešimir IV. (1058 – 1074) im Februar 1060. Der König schenkt der neuen Abtei die Insel Žirje und weitere königliche Privilegien. Diese Urkunde ist die älteste Urkunde des Königs Petrus Krešimir IV. und ist in zwei verschiedenen Versionen überliefert, wobei die jüngere inhaltlich deutlich erweitert ist. Sie wurde einige Jahre nach der ersten Version verfasst, als noch einige Zeitzeugen lebten. Die königliche Schenkung haben 30 mit Namen erwähnte Personen bestätigt. Da in ihr der Name des byzantinischen Kaisers Alexei I. Komnen (1081 – 1118) erwähnt wird, ist sie wahrscheinlich während dessen Regierungszeit entstanden.

Aufgrund dieser zwei Urkundenversionen und auch durch die Belegung in anderen Quellen wird in dieser Studie die Entwicklung des Klosters des hl. Johannes bis zum Jahr 1125 dargestellt. In diesem Jahr ließ der Doge von Venedig Dominikus Michiel nach einem erfolglosen Kreuzzug die Stadt Biograd zerstören. Die Einwohner flüchteten mit ihrem Bischof nach Skradin und die Benediktinermönche fanden Zuflucht in der Stadt Šibenik bei der Kirche des hl. Chrysogonus (heute die Kirche des hl. Anton Abtes). Hier verbrachten die Mönche etwa vier Jahre und siedelten ca. 1129 auf die Insel Pašman über, wo ihr Kloster auf dem Hügel Čokovac die Kirche des hl. Kosma und Damianus besaß. Auf diesem Hügel wurde ein neues Kloster errichtet. Die großen Ländereien, die die Abtei auf dem Festland noch immer besaß, bildeten bis zur Ankunft der Osmanen am Anfang des 16. Jahrhunderts ihre wirtschaftliche Grundlage.

In dieser Studie wird neben dem Kloster auch das Wirken der einzelnen Äbte dargestellt. Der erste Abt war Andreas, der mit einer kleinen Gruppe von Mönchen das Kloster und die Teile der Kirche des hl. Johannes mit Unterstützung des Königs aufgebaut hat. Sie wurde aber erst im Jahre 1076 vollendet und nach dem 1. September dieses Jahres feierlich geweiht. Es folgten Abt Andreas 5 weitere Äbte. Der letzte in diesem Kontext erwähnte Abt hieß Johannes. Mit ihm siedelten die Mönche auf die Insel Pašman über. Die Äbte haben mit großem Einsatz den Klosterbesitz (durch den Ankauf von Ländereien und durch zahlreiche Schenkungen) erweitert, so dass der Archidiakon Valerius Ponte (1603 – 1679), der die Abtei im Namen des abwesenden Abtes Stephan Gradić (1613 – 1683) leitete, berichtet, im Besitz der Benediktinerabtei befinden sich auf dem Festland 36 Dörfer.

Zvezdan Strika

MONASTERY OF ST. JOHN THE EVANGELIST IN BIOGRAD
FROM ITS FOUNDATION UP TO 1125

Summary

The first mention of the monastery of St. John the Evangelist in the royal town of Biograd is preserved in the charter of king Petar Krešimir IV. (1058 – 1074) dating from February 1060, in which the king gave some privileges and the island of Žirje to the monastery. This is the oldest charter issued by king Petar Krešimir IV. The royal donation has been preserved in two versions, the earlier and the extended one. Most likely the ruler's donation was read at a gathering and once again confirmed. His donation was confirmed by thirty people listed by name as well as many other witnesses. Since the extended version of Krešimir's document mentions the name of the Byzantine Emperor Alexei I. Comnenus (1081 – 1118), it might have originated exactly during the reign of this emperor. Based on these and other documents we can see a brief development of the monastic community of St. John the Evangelist up to 1125 when the Venetian Doge Domenico Michiel, after a failed Crusade, had the town of Biograd completely destroyed. Its residents and the town bishop took refuge in nearby Skradin and the Benedictines led by their Abbot settled next to the church of St. Grisogono (now the church of St. Anthony Abbot) in Šibenik. They remained there for more than four years and most probably in 1129 permanently moved to Pašman, where on the hill of Čokovac they owned the church of Cosmas and Damian. On the hill, the monks found a permanent shelter as they built a new monastery, while the estates on the mainland, especially the property of Rogovo, remained a guarantee of the economic security and prosperity until the invasion of Ottoman Empire. Along with the development of the monastery, the activity of some abbots can also be traced, from Abbot Andrew, due to whose diligence the monastery and probably one part of the monastery church were built, to Abbot John who most likely personally experienced the Venetian barbarism in 1125. With their efforts (mostly through donations and the purchasing of some estates) the abbots managed to extend the monastic property so that in the 17th century the Archdeacon of Zadar Valerius Ponte (1603 – 1679) noted on behalf of the prelate Abbot Stjepan Grdić that the Benedictine Abbey still owned 36 villages.

Key words: Biograd, monastery of St. John the Evangelist, Benedictines, donation of king Petar Krešimir IV., Middle Ages.